

СОЦІОЛОГІЧНІ ВИДАННЯ: РОЗДУМИ, РЕЦЕНЗІЇ

СЕРГІЙ МАКЕЄВ,

*доктор соціологічних наук, завідувач відділу
соціальних структур Інституту соціології
НАН України*

Огюст Конт: біля витоків соціологічної уяви

Pickering M. Auguste Comte. An intellectual biography. — Cambridge University Press, Vol. I, 1993. — 776 p.; Vol. II, 2009. — 638 p; Vol. III, 2009. — 667 p.

У ХХ столітті — і точніша часова атрибуція навряд чи можлива — стало заведено розпочинати відлік побутування соціологічної уяви від Огюста Конта. Усе правильно, інше місце не може бути відведене тому, хто вигадав сам термін “соціологія”. Раймон Арон, щоправда, в “Етапах розвитку соціологічної думки” перед викладом його поглядів звертається до уявлень Шарля Монтеск’є. Але це вже суто французькі з’ясування стосунків, натомість Льюїс Козер у “Майстрах соціологічного мислення” жодних зсувів не допускає: Конт перший у списку з-поміж півтора десятка майстрів. Еміль Дюркгайм, який співчутливо цитує співвітчизника у праці “Про поділ суспільної праці” і критично — у “Правилах соціологічного методу”, називає його соціологом. Джонатан Тернер у “Структурі соціологічної теорії” пише про “номінального творця соціології”. Вітчизняні навчальні посібники дотримуються усталеного канону — у “Соціології”, що вийшла друком за моєю редакцією, Конт відкриває написаний Віктором Танчером і Анатолієм Ручкою розділ про виникнення і формування соціології.

Інтерес до Конта і його творів знав періоди піднесення і відносного послаблення, однак його, а також створеного ним ніколи не забували ані у Франції, що зрозуміло, ані в інших країнах. І це при тому, що два його основні твори — “Курс позитивної філософії” (6 томів) і “Система позитивної політики, або Соціологічний трактат, що інституціоналізує релігію людства” (4 томи) — жодною іноземною мовою цілком не перекладалися, кажуть — через уживаний Контом “науковий стиль”

написання, що робив їх нечитабельними, важкими для розуміння. У другій половині XIX століття англійською мовою в один том було зведено весь курс позитивної філософії, у Росії 1894 року в серії “Життя надзвичайних людей” вийшов друком біографічний нарис Валентина Івановича Яковенка “Огюст Конт. Його життя і філософська діяльність”, в якому викладено все основне й наведено факти, що рідко трапляються у строго наукових публікаціях, а в 1899 і 1900 роках було видано два перші томи, і на цьому зупинилися.

Останні тридцять років бібліографія “контіанства” стабільно поповнювалася. В Інтернеті легко розшукати доволі повні списки. Обмежуся кількома прикладами. Англійською видано ранні політичні твори — “Comte: Early Political Writings”, у Москві 2000 року філософи з Академії державної служби при Президентові Російської Федерації опублікували 368-сторінкову книгу “Огюст Конт: погляд із Росії”, котру в № 4 “Социологического журнала” за 2001 рік ґрунтовно відрецензував Геннадій Батигін, уже у 2000-ні роки у вигляді двох видань видано друком російською мовою “Дух позитивної філософії”, 2001 року Ендрю Вернік (Andrew Wernick) у “Cambridge university press” видав “Auguste Comte and Religion of Humanity. The Post-Theistic Program of French Social Theory”, у передмові обґрунтувавши, чому Конт і досі актуальний.

Однак й на такому щільному тлі вочевидь увиразнюється 3-томна (планувалося 2 томи) інтелектуальна біографія Конта від Мері Пікеринг, професора історії державного університету в Сан-Хосе. Перший том став доступним у 1993 році й охоплював період до 1842 року, тобто до завершення публікації курсу позитивної філософії. Другий том висвітлює десять років — від 1842 до 1851, третій — від 1852 до смерті Конта 5 вересня 1857 року, й обидва томи видані у 2009, після чого вся серія була номінована на Пулітцерівську премію. Гадаю, що Мері Пікеринг — одна з небагатьох, якщо не єдина, хто прочитав усього, без вилучень, Конта, подавши старанно виписаний портрет мислителя в контексті епохи й відтворивши як історичну фактичність, так і “дух часу”. Одного разу вирішивши для себе, що Конт, безумовно, відомий, але про нього дуже мало знають, вона обрала саме те століття предметом своїх наукових студій, збирала найповнішу колекцію подробиць і подій, упорядкувала їх, виклавши усе напрочуд ретельно, як це можуть професори американських університетів, переконані, напевно, нібито європейці не в змозі пристрасно захопитися тими, хто становить їхню істинну славу. Можливо, втім, у цьому жесті слід розпізнавати впевненість у євроатлантичній солідарності, при цьому не всупереч контівській непорушній відсутності сумніву в найтіснішій спорідненості всього людства, що долає расові, етнічні, релігійні та інші відмінності.

Годі навіть намагатися переказати 2 тисячі сторінок із предметним та іменним покажчиками — обсяг цілком у стилі фундатора позитивізму. А тому обмежуся тим, що менше відомо, та й те доволі мною відібрано, причому всі факти запозичено у М.Пікеринг, за решту вона не відповідальна.

Життя в режимі ексклюзії

Ісидор Огюст Марія Франсуа Ксав'є Конт (у такому порядку перелічено у М.Пікеринг) народився 19 січня 1798 року, мав молодшу сестру і ще більш молодшого брата, стосунки з якими, а також із батьком Луї-Огюстом пізніше були вельми прохолодними, їх важко назвати родинними. Мати — Розалія Боер — “розпещувала” свого первістка, піклувалася про нього в період психічного розладу, була духовним лідером у цій не дуже щасливій сім'ї. У зрілому віці Конт шкодував, що недостатньо цінував шляхетні душевні якості, їй властиві, і, неначе спокутуючи цю провину, властиву стосовно батьків кожній нормальній людині, у створеній ним Релігії Люд-

ства повелів шанувати матір, дружину і доньку — от що було в його владі і що він, із запізненням, для неї зробив.

Натомість з ім'ям невелика плутанина. В.Яковенко першим ставить Огюст, у німецькій і російській Вікіпедії Огюст — третє ім'я, а в англійській — друге. Не надто строго дотримувана французька традиція вимагала називати первістка ім'ям діда по батькові, а в переліку могли бути імена діда по матері і святих у дні народження і хрещення. Давати кілька імен — взагалі в католицькій традиції; вважалося, що святі в імені були заступниками для носія. Побутовим і “домашнім” є перше, й у ліцеї Монпельє Конт був відомий, стверджує М.Пікеринг, як Ісидор. Але подорослішавши, носій управі обирати будь-яке, його ніщо в цьому не обмежує. Конт підписував праці ім'ям Огюст, єдиним світським серед його п'яти: не було, здається, іншого вибору у того, хто зізнавався, що в чотирнадцять років втратив віру в Бога.

Коли Конт писав свої багатосторінкові й багатослівні твори або розмірковував над якоюсь проблемою, то переходив у режим “мозкової гігієни”, усамітнювався, нічого не читав, різко обмежував спілкування — щоб захистити себе від впливів і бути максимально оригінальним. Творив він у вельми незвичний спосіб. Спершу виокремлював у майбутній праці великі блоки, потім поділяв на дрібніші й подумки складав текст, запам'ятати який при його феноменальній пам'яті було неважко. Коли текст був готовий, він переносився на папір. М.Пікеринг переглядала рукописи й стверджує, що на сторінці трапляється від трьох до семи несуттєвих правок, а верстки він узагалі ніколи не вичитував.

Відповідності між ім'ям і життям сумнівні, але спокусливі, від них важко утриматися. Конт дотримувався аскетичного способу життя, а практиковане ним у міському середовищі усамітнення варто вважати радше не випадковим відхиленням, але свідомо обраним зразком поведінки. Можливо (тут залишається тільки гадати), пригадувалося йому перше ім'я, і тоді він мав на увазі Ісидора Пелусіотського (помер бл. 436 року, православна і католицька церкви згадують його 4 лютого). З молодих років жив самотником в Єгипті, дізнавшись про Іоана Золотоуста, вирушив слухати його до Константинополя. Написав майже 10 тисяч листів, де, як пишуть у деяких, переважно православних джерелах, “преподобний Ісидор викривав брехню, славив чесноти і святість, відверто вказував на вади, мудро роз'ясняв православні догмати і Святе Письмо, викривав ересі і нечестя, навчав благочестю і подвижництву”. Але, найімовірніше, більш точним є відсилання до святого Ісидора Севільського (560-й — 4 квітня 636 року), канонізованого католицькою церквою у 1598 році. Відомий своїми енциклопедичними пізнаннями, викладеними у 20 частинах основної праці “Етимології” — практично курс “позитивної філософії” для свого часу. 4 квітня, день смерті Ісидора Севільського, оголошено Днем Мережі (Інтернету), а його самого багато хто вважає заступником, Ватикан визнав його патроном Інтернету, але від офіційного проголошення покровителем утримався. Відтак, Ісидор Севільський — перший енциклопедист після Р.Х., Конт завершує еон енциклопедистів (або претензії на енциклопедизм — як хто розсудить), а нині енциклопедистом виступає Мережа, в якій, певен дехто, є все.

А наостанок моїх, не М.Пікеринг, малопереконливих паралелей, ще про святого в імені — Френсиса (Франциска) Ксав'є(ра) (1506–1552), одного із семи засновників Товариства Христа (орден єзуїтів), першим генералом якого був Ігнатіус Лойола. Ксав'є(р) прославився своєю місіонерською діяльністю, він просував християнську релігію на схід, в Індію та Японію. Натомість Конт засновує й очолює у середині 40-х років Позитивістське товариство, головним завданням якого попервах стає пропаганда позитивної філософії, а згодом — і позитивної релігії. Сучасний автор Ендрю Вернік стверджує, що Контові подобалося думати про себе як про Аристотеля Позитивізму і святого Павла Позитивізму. У деяких країнах виникають

гуртки послідовників і прихильників. У Бразилії, приміром, вони настільки численні та впливові, що й досі офіційним прапором цієї країни є зелена, як і у Позитивістського товариства, полотнина, на якій є основне гасло товариства “Порядок і Прогрес”, а у 1993–2002 роках президентом був обраний Фернандо Енріке Кордоза, соціолог за фахом, який очолював також Міжнародну соціологічну асоціацію.

Конт надзвичайно активний у пропаганді своїх поглядів, із багатьма листується (у 1973–1990 роках було видано 8 томів його епістолярної спадщини), від 1831 до 1848 року щонеділі в будівлі паризької мерії читає безкоштовні лекції з астрономії, zarazом розповідає про позитивну філософію і вимагає втручання держави в конфліктні відносини підприємців і робітників. А крім того пише стислі виклади позитивної філософії: комплекс прийомів, щоби впливати на громадську думку відповідно до сен-симонівського наставлення про те, що журналістам і політичним мислителям слід формувати громадську думку, яка править світом, практикуючи те, що сьогодні називають “публічною соціологією”. У відвертому місіонерському пориві він надсилає листи Миколі I і турецькому Великому візирю Мустафі Решид Паші, що були опубліковані в передмові до третього тому “Системи позитивної політики”. У своїй філософії історії (3-й том) обґрунтовує необхідність застосовувати старанно ним продуманий і опублікований оригінальний погляд для керівництва в справі радикального зближення умов життя і традицій народів Заходу та Сходу, а столицю прийдешнього глобалізованого і єдиного людства заснувати в Константинополі, на перетині двох світів. Пізніше надії покладав на США (ще замолоду мав намір щодо переїзду туди), країну без усталених традицій і звичаїв, а отже, відкриту для всього нового. Звертається він і до генерала ордена єзуїтів із закликом долучитися до радикального реформування суспільства, а побіжно прийняти ім'я свого першого генерала — Ігнатіуса Лойоли. З точки зору Конта, це природно, оскільки себе, неупереджено не знайшовши більш гідних претендентів, він призначав у первосвященики Релігії Людства в майбутньому позитивістському суспільстві, а відтак, і ордену єзуїтів належало іменуватися за своїм засновником.

Тепер і не з'ясувати, чи мав Конт на гадці святого Ксав'є(ра), чи визнавав він далекі, нібито, відповідності в настановах і цілях, але не знати про нього він не міг. Утім, М.Пікеринг — серйозний вчений і таких ворожильних асоціацій цурається, в індексі імен у жодному з томів біографії ані Исидор Севільський, ані Ксав'є(р) не фігурують. У позитивістському Календарі, що його філософ склав уперше в листопаді 1848 року, дотримуючись революційної традиції вводити нове числення часу, а опублікував у квітні наступного і згодом його підправляв, замінюючи одні імена іншими, де кожен місяць, кожен тиждень і навіть окремі дні мали імена видатних людей. Один місяць був місяцем апостола Павла, жодних інших католицьких святих там більше немає, тільки поети, вчені, державні діячі — славнозвісні предтечі.

Конт — назагал натура не споглядальна, але діяльна, причому і в науці, і в громадському житті. Але спроби брати участь у поточних політичних колізіях з метою впливати на стан свідомості мас лише погіршували його репутацію. Він не надто розбірливо апелював до “лівих” і “правих”, лібералів і консерваторів, бо вважав, найімовірніше, що контрасти в політичних настановах можна виправити як відхилення в настроях і преференціях, слід тільки перейнятися духом позитивної філософії, і це не подобалося багатьом захопленим політичними однобічностями сучасникам — аж до найближчого кола.

Ще у шкільні роки, є підстави вважати, він доходить думки про власну непересічність і навіть, що не так уже неймовірно, з огляду на біографію, про свою особливу місію в цьому житті (М.Пікеринг запевняє, що у 25–26-літньому віці). У лиці він серед перших учнів, одержує відзнаки й нагороди за успіхи в навчанні з різних

предметів, працюючий, захоплений науками, після першого прочитання або прослуховування із легкістю відтворює напам'ять великі поетичні твори. Але також самовільний, самостійний, не всім дисциплінарним правилам підкоряється, рано визначив для себе, що саме слід вважати гідним і справедливим. Такими бувають деякі невисокі на зріст французи, які не вважають себе великими, проте воістину феноменальні в неправедних діяннях або в піднесеній літературній і філософській творчості. У 16 років вступає до Політехнічної школи в Парижі, він темноволосий, карокий і на зріст лишень 158 сантиметрів.

Рейтингів вищих навчальних закладів іще не існує, але М.Пікеринг упевнена, що Школа в той час є “найвідомішим науковим закладом у світі”. Та й то сказати, викладають і приймають вступні іспити з математики в різні роки Жозеф-Луї Лагранж і П'єр-Симон Лаплас. У 1814 році прийняли 75 осіб, Конт у рейтингу 4-й. Однокурсники звать його Станарелем (на спільних заходах він уїдливи і саркастичний у своїх оцінках поточних подій) і Філософом (за захопленість наукою і серйозність без натяку на почуття гумору). Хоча за оцінками у перший рік він тільки восьмий (креслення не давалося через короткозорість, а преферентність предметів установлював сам), але є неформальним лідером — і за здібностями, і за обширом знань, а у вільний від 12-годинних навчальних занять час ватажкує у витівках і розвагах. Студенти, здається, відчувають себе кращими з кращих, інтелектуальною елітою серед молоді і майбутньою правлячою інтелектуальною елітою країни. Усе це відбувається в місті, що було осередком науки, мистецтва і літератури, а серед однолітків (що народилися у 1798–1803 роках) Ежен Делакруа, Віктор Гюго, Александр Дюма, Оноре де Бальзак, Проспер Меріме — інший дистанційований світ у межах видимості. Коли один із викладачів дозволив собі поставитися до учнів Політехнічної школи зверхньо і неповажно, Конт виявив зухвалість на його заняттях і на питання про те, в чому причина такої поведінки, відповів, що йому є кого наслідувати. Потім склав і першим підписав листа керівництву з вимогою, щоб цього викладача “ноги не було” у Школі. За що був відрахований і відсланий у рідне місто під нагляд поліції: винуватець і головний баламут був легко ідентифікований. До того ж в адміністрації у нього була репутація недисциплінованого студента, котрий відверто не підкорявся деяким установленням.

Якщо мати на увазі весь творчий спадок Конта, то, найімовірніше, три домінуючі соціалізаційні інстанції сформували ту складну і суперечливу сукупність способів сприймати, співвідносити, міркувати, виправдувати і діяти, що втілилася в його численних текстах і реакціях на те, що відбувалося навколо і з ним самим. По-перше, католицизм, з його строгою ієрархічно вибудованою організацією, системою культів, ритуалів і цінностей, що пов'язує роз'єднаних індивідів у єдине ціле. По-друге, лицей (“середня школа”), за часів Наполеона напіввійськова організація з доволі жорсткою дисципліною, що встановлює субординацію, ототожнювану з порядком, вимагає покори і невідомої пошани до тих, хто стоїть вище в ієрархії, а в індивідах культивує стійкість і мужність — доблесті осіб військових, що личать і цивільним у їхньому спільному житті. По-третє, наука — розрізнявальна, узагальнювальна й упорядкувальна здатність Розуму, звеличеного Просвітництвом і Революцією 1789 року. І тому в різні періоди творчості й залежно від предмета розгляду Конт у судженнях і твердженнях то більшою, то меншою мірою аподиктичний або ригористичний. М.Пікеринг, найкомпетентніша заступниця, відводить чимало інвектив сучасних дослідників на адресу модусу мислення Конта і показує, що в універсумі контівських творів є різноманітні приклади інтелектуальних практик і настанов, що поряд із повчальністю й однобічністю знаходиться місце і для проникливості, тонкості, глибини.

Проповідник із нездійсненими місіонерськими задатками, він, разом із тим, фатально не вписувався у статусні і владні ієрархії, не потрапляючи в тон із часом, хоч би як той змінювався, натомість якимись категоричними тенденціями життя виносився до самої периферії соціальної структури. І безупинно залишаючись там, уживаючи наявні і створюючи нові шанси наставляти цікаву публіку в розумінні й поясненні, а після створення “Системи позитивної політики”, у публічних виступах 1850-х років, по суті, пророкуючи, ніби прагнув спростувати поширене непорозуміння про перебування істини посередині, тоді як її непідроблене місцезнаходження скраю, і в його випадку ясно, з якого, а в інших — слід дізнаватися.

Вузлові моменти хронології соціальної ексклюзії такі. Лицейські роки пройшли поза батьківською сім'єю, у напівзакритому закладі, з короткочасними зустрічами з татом і мамою раз чи два на тиждень. З Політехнічної школи був виключений, а в 40-ві роки звільнений і з роботи в тій самій школі (репетитор і екзаменатор). Спроби здобути стаке становище в Академії наук і визнання вчених колег завершилися повним фіаско, він переходить на утримання послідовників, які збирали для нього гроші. Майже дворічне випадіння із соціуму внаслідок “розумової кризи” у віці 28 років, нервовий зрив невдовзі після 80-годинної безупинної “медитації” над планом подальших досліджень і покладеними у зв'язку з цим на себе обов'язками перед людством; дві спроби самогубства, 7 місяців у психіатричній клініці, звідки був виписаний “без ознак видужання”. Сімейне життя, яке Конт уявляв як союз суворого підпорядкування дружини чоловікові, не вдалося. Кароліна Масин мала інші погляди на те, як має бути влаштоване життя, у тому числі спільне — чоловіка і жінки, самостійно заробляла, листувалася зі знайомими чоловіка; до того ж і сама походження незнатного, ремствувала через низький статус їхнього союзу. За два тижні доброзичливого догляду домоглася того, чого в лікарні не дали ізоляція і місяці холодних ванних із подальшим обгортанням у мокрі простирадла. Конт високо цінував її ставлення до нього в той період, але все одно закидав їй меркантильність стосовно шлюбу і його науково-літературних праць. Після 17 років спільного життя, що складалося з уїдливістю з його боку, матеріальних негараздів, неприйняття жінки його сім'єю, більш і менш серйозних суперечок, а також її періодичних “втеч”, вони розлучилися. Не відмовив у матеріальній допомозі, але в Заповіті звинуватив у тяжких гріхах (М.Пікеринг упевнена, що безпідставно) і призначив сторонніх розпорядників майном і видавничими правами (всього 13 найбільш довірених послідовників, ієрархічно організованих і зведених у сан священників позитивістської релігії). А вона, оскаржуючи в судах цей заповіт після його смерті, стверджувала, буцімто він, і раніше схильний до психічних розладів, останніми роками був божевільним і справді, ні на кого з навколишніх схожим він не був. Ні до чого не призвела й остання спроба створення сім'ї — кохання до Клотильди де Во. Вона відхилила пропозицію про шлюб, в одному із листів до неї (збереглося майже 100) він пише, що змирився з тим, що її ставлення до нього ніколи “не перейде меж дружби”; за рік після знайомства вона помирає від сухоти, Конт називає її своєю музою і створює культ Клотильди де Во, якого ревно дотримується.

Позитивістське товариство у другій половині 1850-х років дедалі більше нагадувало секту, навіть найближчих учнів спантеличували окремі фрагменти змісту доктрини, не завжди вони розуміли і підтримували вчителя. Навіть у “Курсі позитивної філософії” Конт відверто обговорює перипетії “розумових криз”, проходження курсу лікування у психіатричній клініці й реабілітації вдома, анітрохи не вагаючись у тому, що солідарність утверджується лише там, де все відкрито і прозоро, а чесність стає чеснотою “нових”, “післякризових” людей у врівноваженому світі. І зовсім мало попередників і сучасників, кому би Конт вважав себе багато чим зобов'язаним; свідомо обране дистанціювання, що часто трапляється у геніїв, прирече-

них на самопроголошення. І з молодих років стійкий симптом “гіперграфії”, невичерпної розумової енергії і творчої одержимості, що втілилися у багато десятків тисяч написаних і надрукованих сторінок.

Однак ми знаємо, що ця відлюдкувата, із непомірною зарозумілістю (“патологічний егоцентрик” — роздратовано чи сумно помічає сучасник), не здатна скільки-небудь довго підтримувати мережу міжособистісних і професійних контактів людина, котрій дуже не до душі те, *що* вона знає про цю реальність і *чого* ніхто про неї не знає, вигадує соціологію як науку про множинні зв’язки об’єднаного людства, а також засновує Релігію Людства, утопію спільного життя людей, де всевладні кохання, довіра, солідарність. Конт, вочевидь, у періоди надпрацевдатності не знає зневіри і розчарувань, його погляд крізь сутінок повсякденності наполегливо тягнеться до світлої грані світу, яким бачиться майбутнє, — пантеличливий, із сьогоднішньої точки зору, оптимізм, який він поділяє з Просвітництвом. Філософськими працями, публіцистикою, лекціями він зміцнює статус оптимізму, вибудовуючи ідеалізоване віртуальне суспільство, до якого хотів би належати і мати в ньому гідне місце; світ перевертається — тож перевернеться — з некомфортного боку на кращий. Наприкінці життя він по той, передній бік теперішнього, у вигаданому світі, інтелектуально зачинається, кваплячись завершити розроблення доктрини черговим 4-томним твором, а перший том на 900 сторінок встигає видати. Не дочекавшись масового читача (від 200 до 450 примірників кожної із 4-х книг “Системи позитивної політики” було продано), поступово і невідворотно занурюється в милі розуму та серцю уявлення, в доступну йому уявну, “справжню” реальність, усвідомлюючи, мабуть, що науковий його дар людству сучасники не сприйняли. Нашадки, як нам відомо від М.Пікеринг, будуть ще вибірковішими, прихильна багатолюдна аудиторія так і не збереться.

Проте головне повідомлення від Конта недвозначне: облиште сумніви, виплеск насильства, потворності, несправедливості, моральних аномалій, страху, розпачу, що згустилися у фрустрації занепокоєння на самій поверхні цього світу, породжуючи здивування й обурення у здатних міркувати розсудливо — все це можна приборкати. І засоби для цього є, їх в апологета надій і сподівань людства не менш як три: позитивізм, соціологія, утопія.

Позитивізм

Та стадія еволюції людства, початкового щабля якої, переконаний Конт, досягнуто, пройде під знаком науки. Наука — це насамперед закони, деякі керівні й розпорядні інстанції, котрі у сукупності утворюють “систему світу”. Найближчою моделлю, а також зразком для наслідування тут, не виключено, був опис Лапласом руху планет сонячної системи, поданий ним у популярному, написаному без математичних формул трактаті “Виклад системи світу”; саме астрономії присвячено публічні лекції Конта. Утім, то були часи, коли в усіх науках створювалися “системи”, раціональні конструкції, що мають вичерпно представляти предмет.

Наука, крім того, інтенціональна, вона не тільки про те, що є тут і зараз, а й про те, що буде завтра і скрізь, максима “бачити, щоб передбачити” є законом і науки, і позитивізму. Тут прихований і ще один смисл, який не часто промовляють, а втім, він сягає ще Декартового “Міркування про метод”: закони повідомляють усіх про те, як має бути, адже істина — начало тоталізаційне, універсально підпорядковувальне. Оскільки фізика XVIII і першої чверті XIX століть практично не знає ідеї відносності, то передбачається також абсолютна позиція спостерігача й абсолютна (єдина) істина — ідея, що підкорила Конта і який він закликав підкоритися інших на тій простій підставі, що вона походить з науки.

Оскільки “позитивістський дух” тріумфує в науці, то річ не стільки в тому, щоби просто бачити, скільки в тому, щоби запитувати, адже тут мають сенс лишень відповіді, яким передують чітко сформульовані запитання. Томас Кун у “Структурі наукових революцій” у таких випадках згадував “головолмки”, з якими має справу натураліст, а в соціології апелюють до “визначення проблемних ситуацій”. Конт прищеплював собі подібну навичку в секретарях у Клода-Анрі Сен-Симона та його учнів, у середовищі, де переважала соціальна тематика, а також у перебігу написання текстів, що нині утворюють том його ранніх політичних творів. От про що там, здається, дізналися: світ людей, який і раніше перебував у русі, раптово набув суттєвого пришвидшення, причиною якого була нова активність, індустріалізм. У вихрове переміщення залучилися ідеї, цінності, статуси, речі, все втратило прив’язку до конкретних “місць”, породжуючи стале відчуття безладдя. Можливо, Конт, унаслідок явно підвищеної чутливості невротичного кшталту і німецької статури, особливо гостро переживав ментальний і фізичний дискомфорт від цього пришвидшення, переконуючись у необхідності “дати закони” цій стихії руху, виявити “сили”, що його впорядкують. І ніщо, рішуче ніщо не виправдовувало цю дійсність; міра її необов’язковості була така, що не залишалося іншого вибору, як віддати перевагу іншій, раціонально сконструйованій.

Там же було чітко засвоєно максимум про утилітарне призначення знання: знати — щоби вносити гармонію туди, де вона відсутня, знати — щоби поліпшувати. Жодної пустопорожньої пізнавальної цікавості Конт не визнавав і не допускав (“людина має запитувати себе про те, чого вона потребує, а не про те, що вона може знати”), перебуваючи в нездоланній впевненості, буцімто наука і знання всесильні і здатні розв’язати всі екзистенційні труднощі людей. Такий собі різновид ентузіазму, спричинюваного першими успіхами, що видаються надзвичайними і грандіозними. Позитивізм як настанова допитливого розуму на реальність пов’язує основні ідеї і поняття в гармонійне ціле, а своїми практичними результатами має адекватну ідентифікацію проблем, розв’язання їх у вигляді законів, а також передбачення можливих наслідків із нинішніх ситуацій.

Але якщо наука — це здатність знаходити зв’язок там, де його раніше не вбачали, здатність приборкати хаос і замінити його порядком, то світ людей, дійшов висновку Конт, не має своєї науки. Свідченням тому — свавілля, що тут царює, егоїзм, безпричинне насильство, плутанина ідей, бажань, устремлінь, надій, прав і обов’язків, відсутність загальнообов’язкових принципів і правил, надійних покажчиків і орієнтирів руху до більш гідного спільного життя. Такою наукою проголошується соціологія, і в трьох останніх томах курсу позитивної філософії розглядаються соціальна статика і соціальна динаміка, фактично її “предмет”. При цьому французьке суспільство характеризується переважно в біологічних термінах — “соціальна хвороба”, “патологічний випадок”, “хронічна епідемія”. 27 квітня 1839 року він вносить у рукопис слово “соціологія” і підкреслює його, що у величезній епістолярній спадщині Конта — точний знак схвильованості від важливості повідомлюваного, тут — зробленого відкриття.

Соціологія

У Мережі трапляються численні виклади соціологічних, філософських, ідеологічних поглядів Конта, а також фрагменти зі спеціалізованих підручників, підготовлених авторитетними фахівцями, на кшталт опублікованого вже не першим виданням у 2001 році в Москві тому “Історія соціології в Західній Європі та США”. Розділ перший — “Огюст Конт і виникнення позитивістської соціології” — там написана Оленою Осиповою. Утім, говорити стосовно Конта “позитивістська соціологія” хоч і традиційно, але не зовсім правильно: хоч там як, про кваліметрію

соціальних феноменів він нічого не міг знати. До того ж визначення “позитивістська” вільно чи мимоволі містить ідеологічну складову, чим вводить розпізнавання, іманентно не властиві самій науковій дисципліні. Докладний реферат із широкою бібліографією трапився мені на екзотичному порталі, що називався “Вічність пахне нафтою”, там доволі докладно викладено зміст і соціальної статистики, і соціальної динаміки в розумінні Конта періоду “Курсу позитивної філософії”. Натомість Г.Батигін у рецензії на книжку московських авторів іронічно поставився до думки про те, що той був ученим-соціологом, як і взагалі вченим — його місце радше в історії суспільної думки або в історії ідеологій.

Нам, сьогоднішнім, не дано читати Конта так, як читали сучасники, із нашого сприйняття не можна вилучити нагромаджені згодом знання. Звідси аж ніяк не випливає, начебто нині легше трактувати сказане ним, якщо видати за розуміння розрізнення все ще актуального і безнадійно анахронічного, так само як і залишається небезпека привнести “оновлення”, не властиві первинному тексту. Проте шанс побачити в Конті сучасника не слід упускати, що цілком у його дусі, коли за посередництва нового Календаря він намагався зробити сучасниками найвидатніших людей минулого — так передбачалося підтримувати зв’язок часів.

Безумовно, місце Конта надійно закріплене авторством терміна, але до цього не зводиться його внесок у підмурок нової науки, істотне формулювання ним основних принципів того, що Чарльз Мілс століття по тому назве соціологічною уявою — здатністю більш-менш ясно розуміти, як влаштоване спільне людське існування, що відбувається з кожним окремо і зі світом загалом, на що людям варто сподіватися і чого очікувати, або, по-іншому, здатністю перевести погляд за обрії очевидності. Причому мається на увазі як соціологічна уява дослідника, так і всіх індивідів без винятку. У спадщині Конта її конституують шість основних принципів: хронотоп, диференціація, стратифікація, науковість, інституціоналізація, інституціональне відтворення порядку. На два моменти тут треба зважити: а) хоча Конт не користувався такими поняттями, але про самі процеси говорив докладно; б) структура уяви збігається зі структурою реальності, оскільки остання є те, що ми про неї дізналися, застосувавши наукові методи й узагальнивши емпіричні факти.

Хронотоп. Кон’юнкція “порядок і прогрес” утворює єдине ціле — твердження, що неодноразово трапляється на сторінках “Курсу позитивної філософії”. Соціальна статика (порядок) являє собою систематичний виклад обґрунтованих суджень про взаємозв’язок індивідів, подій і процесів у просторі. Соціальна динаміка (прогрес) є вченням про те, як внаслідок нагромаджуваних змін у фізичних умовах існування, а також змін в інтелектуальних, моральних і політичних диспозиціях людства переходить на вищу стадію розвитку — еволюціонує в часі. Але “простір-час” розщеплюється винятково аналітично, коли дослідник зосереджений чи то переважно на порядку (суто просторових характеристиках), чи то на прогресі (пріоритет часових характеристик), проте вихідними залишаються онтологічна єдність і уявлення про те, що прогрес є видозміною порядку, а будь-який порядок є наслідком прогресу, що раніше відбувся. Домінанта хронотопа — його неоднорідність (гетерогенність).

Диференціація. У XIX столітті неоднорідність обговорюється в контексті суспільного поділу праці. Найближчим його наслідком виявляється багатовимірною сегментація соціуму, що ускладнюється від стадії до стадії еволюції людства. На позитивній стадії, за Контом, вона приблизно така. Два великі сегменти — практична діяльність і діяльність духовна — успадковані, вони властиві всім стадіям. Основні, у нинішній термінології, галузі представлені владою, індустрією, мистецтвом, наукою, філософією. Оскільки люди — діяльні істоти, то їхня енергія витрачається переважно в індустрії, а не на війні, як було раніше. Класів усього 5 (банкіри, купці,

підприємці, робітники, аграрії), а ще один клас — спекулятивний (учені, митці, літератори) — має сформуватися і здобути духовну владу. І, зрештою, функціональний поділ праці — відокремлення професій і занять. Крім того, у фокусі розрізнявальної здатності уяви — люди, з притаманними їм властивостями характеру, преференціями і бажаннями, сім'ї, а також суспільство — і сукупність сімей і взаємодія та кооперація на основі поділу праці.

Модерн, за Контом, не більш як дестабілізоване Середньовіччя, коли швидкість прогресу з різних причин збільшується, а такий стан припустимо інтерпретувати або як перехідний, редукований до стабільності, або як перманентно перехідний. Конт вибрав перший варіант: поділ праці своїм наслідком має переважно дезорганізацію, спричиняє дисперсію ідей, індивідуалізацію бажань, потягів, домагань і одночасно гальмує соціальні інстинкти і почуття. Якщо в суспільстві хаос, тоді необхідні впорядковувальні імпульси, правила, стимули, своєрідна машинерія складання, що компенсує атомізацію, зумовлювану поділом праці. Теперішнє є недосконалим, але все може бути влаштоване щонайкраще.

Стратифікація. Щонайкраще — означає ієрархічно, що передбачає субординацію і підпорядкування. Нерівність — от принцип, згідно з яким вибудовуються структури спільного життя і взаємодії між індивідами — у сім'ї, в організації або в соціальному інституті. Наведений вище перелік класів, до прикладу, строго ієрархічний відповідно до запровадженого Контом критерію: чим абстрактніша діяльність індивідів, які становлять клас, і, відповідно, чим вищого рівня інтелектуальної досконалості вона вимагає, тим вище клас на соціальній драбині, тим більшою довірою й авторитетом наділяється.

Стратифікований порядок — це коли кожен “знає” своє місце, тобто обсяг прав і обов'язків, межі дозволеного, ліміти потреб, можливості вчинити мобільність у чесній конкуренції з іншими. Нерівність виявляється “законом”, тим, від чого індивіди не можуть ухилитися, що забезпечує цілісність і сталість “суспільства”, що їх індивіди приймають як неопозбутні умови свого існування. Приймають внаслідок безмежної довіри до науки як джерела легітимності архітектури і дизайну життєвого світу, фактично — віри в науковість.

Науковість. Майже синонім позитивізму. У неї дві специфічні особливості. Перудусім “подвійна інтенціональність”, тобто спрямованість на зовнішній світ, знання про який неявно міститься в ньому самому і відкривається наполегливим інтелектуальним практикам ученого, який перебуває нібито над світом. Але також і погляд “ізсередини”, з глибини людського світу, коли вивчаються механізми його репродукції, що є змістом другого тому “Системи позитивної політики”. Такі подвійні практики систематичні, позаяк спираються на методи. У соціології, вважає Конт, як і в інших науках, їх три: спостереження, експеримент, порівняння.

Контівське “спостереження” передбачає пошук дослідником ефективної когнітивної позиції, тобто обґрунтованої теорії або концепції, котрі одні тільки і дають змогу відбирати матеріал, аналізувати і синтезувати. Ускладнення в тому, що їх попередньо необхідно відкрити шляхом ненавмисного поєднання систематичних занять з інтуїтивним осяянням. Самому Контові це вдалося тоді, коли в сен-симонівському колі він перейнявся питанням про основи еволюції суспільства і публікував відповіді в ранніх творах, так званих “фундаментальних опускулах”, де викладалися виявлені ним закономірності і залежності. Подальші багатотомні твори являли собою їх обґрунтування на матеріалі наук та історії людства. Експеримент передбачає вивчення патологічних випадків, щоб виявити норму або належне. Порівнювати, тобто встановлювати подібності, відмінності, особливості, наступність, можна трьома способами: людські спільноти співвідносяться із тваринними; цивілізовані — з “дикими” людськими спільнотами; спільноти порівнюються на різних

стадіях розвитку людства. Компаративістику саме Контом зведено у статус значимого пізнавального засобу в соціології.

Соціологія, таким чином, покликана виявляти й описувати зв'язок (міру солідарності) у просторі — між тими, хто нині живе, і в часі — між тими, хто жив колись, і тими, хто живе тепер. А до її практичних функцій належить гармонізація відносин між індивідами, між поколіннями, між класами, між націями, адже міркування, а наука є міркування, ніколи не замикається на собі, але готує до наступної дії. Конт, утім, не особливо покладався на переконливу силу науки і науковості самих по собі і, оскільки люди не схильні дотримуватися розпоряджень науки, визнавав необхідність існування раціонально організованого начала, із можливостями й ресурсами спонукати і примушувати індивідів діяти соціально прийнятним чином, тобто інститути.

Інституціоналізація. Поняття “соціальний інститут” присутнє в лексиконі Конта, він прямо говорить у текстах і побічно визнає необхідність додаткових до диференціації і стратифікації скріп, що охороняють соціум від розпаду, а також надійно страхують його цілісність. Інститути є найбільш універсальними “соціальними відкладеннями”, що утворюють фундамент світу людей, а соціології слід їх виявляти й описувати. Такими, першою чергою, є наділена практичною владою держава, наука і громадська думка, що претендують на духовну владу, а також сім'я. Державі (владній бюрократії) відведено тут чільну роль як виразнику спільних цілей, попечителю загального добра і гонителю зла. Слухачам лекцій повідомлялося, що слід сподіватися на прогрес в напрямі інтелектуального і морального вдосконалення панівних еліт у їхній справі ревного служіння тому, що становить спільну цінність і загальне надбання. У “Курсі позитивної філософії”, однак, міститься не більш як ескіз інституціональної структури, Контові важливо було визначити для соціології її цілі, позначивши як пріоритет її пізнавальної активності морфологію суспільства в єдності мікро- і макроструктур. Відкритим залишалось питання про те, як відтворюється соціальний порядок

Інституціональне відтворення порядку. Відповідь на нього знаходимо у другому томі “Системи позитивної політики”, що його Конт писав два роки і видав у травні 1852-го. Соціальну статистику конституують і гарантують п'ять інститутів: релігія, що забезпечує солідарність у вигляді підкорення, союзу і захисту; економіка, або матеріальна діяльність, що створює взаємно залежні класи суспільства; сім'я, тобто емоційна активність, що об'єднує родичів у неконфліктні союзи; мова, або інтелектуальна активність, форма буття, що зумовлює способи сприйняття і розуміння; церква і позитивістські священики, що стежать за дотриманням культів і в одній особі об'єднують поетів, філософів і психіатрів. У результаті виникають цілісні утворення, котрі Конт називає “соціальними організмами”, що складаються із сімей, класів і міст. Третій том “Системи” присвячений соціальній динаміці, і там показано, зусилля яких акторів (класів) спершу сприяють установам порядку, а потім настільки ж неминуче призводять до його руйнації, разом з чим і самі класи залишають сцену історії.

Таким чином, власне соціальна реальність виявляється гетерохронотопією, єдністю неоднорідності, часу і простору, що слід було би перелічувати через дефіс. Але тоді і як загодно малий фрагмент цієї реальності також гетерохронотопний, тобто складається з упорядкованих елементів, має певне “місце” (локалізований) серед інших місць, йому властиві три часові виміри (минуле, теперішнє, майбутнє). Усе вкупі зумовлює головні властивості соціальних структур, від яких Конт забавжав абстрагуватися, — їхня непіддатливість, спротив та інерційність.

Тим часом надмірність надій, покладених на соціологію, Конта анітрохи не бен-тежила. Вона не просто увінчувала класифікацію наук, а й проголошувалася єдино

адекватною істинно науковому призначенню — виписувати суспільству оздоровчі рецепти і навіть примушувати приймати відповідні ліки. Причому це наука не так теперішнього, як конструйованого з її допомогою майбутнього, адже хаос перехідного стану можна подолати завдяки творчому потенціалу соціології. Тому і “соціологи” — Конт першим використовує і цей термін — очолюють ієрархію вчених, їхнє експертне знання, що узагальнює відомості інших наук, має вищу цінність, їхній духовний пріоритет неспростовний, їхня духовна влада загально визнана, вони завершують “розчаклування” світу людей. Неординарний і претензійний погляд: французька Академія наук визнала його неприйнятним, як і контівські плани реформи освіти, а самому мислителю відмовила в оплачуваній посаді у своєму складі, попри його неодноразові звернення.

Сподівання заснувати домінантну, універсальну, імперативну за духом і цілями науку було відхилено подальшим розвитком суспільствознавства. Проте відлуння його і далі добре чути. У деяких країнах соціальні філософи, тобто ті, хто розмірковує про фундаментальні основи пульсації й еволюції соціуму, воліють називати себе соціологами. У 1960-ті роки в СРСР наділені владою адепти тодішньої ідеології, за всієї притаманної їм нечутливості до теоретичних розрізень і тонкощів, визначили статус соціології як “прикладної” дисципліни, покликаної упорядковувати зв’язки на мікрорівні соціуму, віддавши претензії на “загальні” соціальні проблеми, а отже, і тематику прогресу у відання радянського різновиду філософії. Тоді ж з якихось загадкових причин, але у зв’язку з Контом, знову почали обговорювати проблему класифікації наук, зміст і мета якої так і не були уявлені. Треба вважати, тому, що не можуть бути прояснені взагалі.

Очевидно, що смисл відносно недавніх дебатів про “зникнення суспільства”, про “соціологію поза суспільствами” вислизнув би від Конта, він не припускав можливості зникнення того, що пов’язує, і що “суспільство” розпадеться на автономні утворення, сімейні або більші, адже поділ праці хоч і роз’єднує, але також спонукає до кооперації, інтегрує і згуртовує. А от проект “глобальної соціології” — одна з останніх новин дисципліни — був би ним прийнятий, оскільки нічого іншого він на увазі й не мав. Його прихильність ідеї єдиного людства повною мірою узгоджується з усією концепцією позитивного мислення, для якої окремої людини не існує, а реальним є абсолютно весь масив індивідів, незвичне ціле, що перебуває у природному зв’язку, солідарне співіснування, що не знає меж і розподілів, на засадах доброзичливого співчуття, що продукує і загальний, і приватний добробут, і навіть щастя. Варта поблажливої усмішки нездійсненність, що не втрачає від того ані дешиці специфічно контівського гуманістичного пафосу, сполученого з холоднуватою байдужністю до кожної окремої індивідуальної долі. Це перевага громадськості над тваринністю, альтруїзму над егоїзмом, що домінує на попередніх етапах розвитку мислення і людства.

Завершуючи “Курс позитивної філософії”, читаємо у М.Пікеринг, Конт уже цілком переконаний, що висока мета утамування індивідуалістичних прагнень неодмінно вимагає надбудувати над соціологією ще одну науку — мораль — і заснувати новий інститут, позитивну Релігію Людства.

Утопія

Утопією у творчості Конта М.Пікеринг називає четвертий том “Системи позитивної політики”, в якому викладається устрій позитивістського суспільства, що насувається з майбутнього, й основна умова переходу до нього у вигляді Релігії Людства. Квінтесенція її втілена у відомій формулі “Любов як принцип, Порядок як основа, Прогрес як мета”. Подробиці, як і аналіз анатомії “позитивістського суспільства”, легко відшукати в Мережі, принаймні у публікації В.І.Яковенка, у згаду-

ваній книжці Е.Верніка або в статті Егіла Арнарсона “Prophesying Global Justice: Thinkers of the French Revolution on Universal Progress” (TRAMES, 2007, 11(61/56), 4, p. 457–469).

Текст обсягом шістсот сторінок продуманий і перенесений на папір лишень за шість місяців, із січня до липня 1854 року, саме тоді вперше Конт усерйоз перейнявся проблемою стилю або просто поступився вільній грі творчої уяви. Наукова утопія мала нагадувати художній, понад те, поетичний твір, і тому кожне речення складалося з п'яти надрукованих рядків, повтори слів не дозволялися, слова добиралися за сполученням голосних і приголосних наприкінці одного і на початку другого, параграфи склалися з однакової кількості речень — явний намір писати ритмічною прозою. Усе тут відповідало поступово набутому умонастрою, відповідно до якого в проєктованому суспільстві найбільш авторитетні не філософи і соціологи, і вже точно не натуралісти, а поети, неперевершені знавці і цінителі гармонії, а наука, напевно, тільки суспільна, зближалася з мистецтвом.

Утопії, зрештою, неможливо дорікати щодо нездійсненності, вона задовольняє єдину потребу, потребу естетичну, хоча Конт сподівався на ефект очевидності, достатній для зсуву в сприйнятті: бачити можна інакше, бажати можна іншого. Корнеліус Касторіадіс десь написав, що утопії конче важливі для розуміння історії людства, позаяк показали, що суспільні інститути і настанови можуть і мають бути справою розуму і дій індивідів та їхніх спільнот. І не так важливо, що утопії виявляються невідомим місцем, де історія завмирає, адже влада уявлення поширюється не тільки на інститути, а й на сам плин історичного часу. Безповоротно переміщуючи майбутнє в актуальне теперішнє, утопія постає як те, що може бути поодиноким не об'єктивною, але “високою” істиною. В якийсь момент Контові відкрилася смутна правда: цей світ не вартий того, щоб до нього підлаштовуватися, йому краще призначити розумне упорядкування. Проте соціальний гомеостаз, це вже зрозуміло, не встановити силою одних лише законів науки, в “системі людства” афекти і пристрасті домінують, а приборкування їх під силу новій релігії, що має об'єднати всіх людей. Ясна річ, і за способом розроблення, і за змістом вона неодмінно має бути науково-раціональною, саме тоді й здійсниться синтез *достовірного знання* і *віри у знання*, наслідком чого стане сталий стратифікований порядок, де обов'язок служіння кожного всьому людству буде і професією, і покликанням (режим соціократії). Найчистіша, з надійним імунітетом до всілякої повсякденної мерзотності, фантазія, котру нема на що обперти, крім маніакальної впевненості в тому, що коли соціальне прекрасне існує, то лише в такому вигляді — майже откровення. Цю самотнє фантазмагорію тоді і потім багато хто прирівнював до серйозного відхилення від психічної норми.

У Релігії Людства чотири конституювальні елементи, в ній усе сакральне — від світу цього. По-перше, доктрина, що складається з позитивної філософії і позитивної політики. Вона являє собою систематичний виклад універсальних знань про світ, що постачаються математикою, астрономією, фізикою, хімією, біологією, соціологією й амальгамуються Релігією Людства. По-друге, верховенство моралі, утверджуване відповідним вихованням у сім'ї та школі. Головна мета полягає в тому, щоб через систему цінностей культивувати “інстинктивний альтруїзм”, природно-дружню орієнтацію на іншого. Конт складає список зі 150 книжок для обов'язкового читання, а мораль оголошує сьомою, вищою, наукою, призначення якої — в облагороджуванні деперсоналізованого і тому асоціального природничонаукового знання. По-третє, система індивідуальних (три молитви в день), сімейних (від народження до смерті через усі значущі події життя) обрядів і ритуалів і суспільних — щомісяця, у вигляді багатотисячних маніфестацій і фестивалів, що підтверджують єдність всіх основних фракцій людства. Особливої функціональної значущості на-

бувають візуальні символи солідарності: прапори, портрети, погруддя. По-четверте, Позитивістська Церква, берегиня цивілізованої спадщини, зведеної в статус сакральної й перетвореної на об'єкт найшанобливішої поваги. Церква практикує два універсальні культу, культ мертвих, наступність в думках, у подвижництві, у служінні, унаочнений у позитивістському Календарі, і культ жінок, де Мати і дитина символізують Людство. Одночасно Церква вельми вимоглива до пам'яті кожного окремого індивіда, котра має простиратися на всю писану історію людства.

Конт марить про панування людини над умовами присутності в цьому світі, про безтурботну екзистенцію, про мрію з властивостями, що зцілюють хворобу теперішнього часу, про мистецтво бути щасливим у глибоко стратифікованому порядку. Він знає, що без насильства не обійтися там, де панує передбачений ним суворий вишкіл, але мета виправдовує, у його очах, цей засіб, адже щастя, і він це знає напевно, жодним чином не можна надати окремій особистості — тільки всьому людству разом. Чотири доктрини, констатує М.Пікеринг, особливо неприйнятні для Конта: рівність, свобода совісті, індивідуальна свобода, національна незалежність. І справді, нічому такому не знаходиться місця в суворому світі контівського майбутнього, соціабельність цілком витісняє інтимність і найменші примхи, ніби визнаючи надмірну шкідливість уже самої їхньої нікчемності. Виникає непопулярне примирення усіх з усіма і з реальністю. Малоправдоподібний, у чомусь казарменний, соціальний антураж, що не прийшовся до смаку і найвідданішим апологетам. Соромилися вони і культу Клотильди де Во, бо не розуміли, що їхній вчитель у цьому випадку безмежно щирій: віра не є станом розуму, це постійний сенситивний досвід, без якого віросповідання виглядає відразливим забобоном або неминуче вироджується в нього.

Подробиці цієї соціальної конструкції цікаві сьогодні лише історикам суспільної думки. Разом із тим без поданого вище не обійтися, резюмуючи ще один вимір контівської соціологічної уяви. Отже, чергова і найзагальніша, ієрархія людства: а) природа, природне середовище існування і, водночас, сукупність природничонаукових знань; б) гетерохронія, вписана у природу й така, що еволюціонує, множина індивідів, їхньої діяльності, спільнот, організацій і інститутів (система соціологічних знань про соціальні структури і їхню динаміку); в) влада — не та, що обирається, а призначувана із найгідніших; г) мораль у вигляді гуманістичних цінностей; д) священне, об'єкти солідарного пошановування.

Про Релігію Людства та її соціологічні конотації Дюркгайм і Марсель Мос делікатно умовчують у своїх головних творах; складається враження, ніби через її сумнівну репутацію у другій половині XIX століття у Франції; або ж (і хотілось би вважати це більш правдоподібним) вони сприйняли сказане Контом не за переконливу відповідь, а за дивовижно сформульоване, але правильне запитання. До того ж у першому десятилітті XX століття психіатри виступили з іще жорсткішим діагнозом, ніж той, що дав його лікар 1826 року. В іменному покажчику виданого не дуже давно в Росії збірника статей Моса "Соціальні функції священного" Конта не згадано. Але чи випадковою була його пильна увага до елементарних форм релігійного життя, форм класифікації, священного як такого, навіть зважаючи на поширення інтересу до сакрального поза релігією з боку антропологів та істориків релігії на зламі століть? Звісно, ні. Явно не є безвідносними щодо Конта дисертація Моса, присвячена молитві (не опублікована), а також дослідження про дар, адже Конт розглядав дар як первинну форму капіталу, обґрунтовував його нову, альтруїстичну, функцію в режимі соціократії. М.Пікеринг стверджує, ніби Конт є передтечею Моса. Не зовсім так: Дюркгайму і його школі на багато років уперед контівською соціологією було визначено тематику досліджень, що вимагала добору фактологічного матеріалу і його коректної інтерпретації.

Тим самим ініціювався науковий рух різноманітних гуманітарних і соціальних дисциплін з вивчення місця і призначення священного у відтворенні умов і форм спільного існування. Про інтенсивність руху у ХХ столітті можна скласти уявлення за книгою Сергія Зенкіна “Небожественное сакральное” (опублікована у 2012 році, доступна в Мережі), а також за відгуками на неї в “Новом літературном обозрениі” (№ 118, 2012). Автор, який побудував свою працю на французьких джерелах, відповідну Контову спадщину проігнорував, залишивши за рамками припустимої науковості чи то з огляду на власні преференції, чи то дотримуючись деякої загальноприйнятності. Філософами, антропологами, соціологами і філологами, обґрунтовує С.Зенкін, твердо встановлено, що деякі розумові конструкції постійно або тільки епізодично здобувають статус “небожественного сакрального”, динамічним аспектом якого стають різноманітні культури або риторичні вислови уповноважених представників. Кому ж не спадало на думку, що такі “ірреальні реальності”, як “нація”, “демократія”, “ринок”, обертаються не в сфері повсякденного досвіду і його компонентів, а у сфері, де домінує віра, а не почуття і розум.

* * *

Неприйнятні вади хаосу спонукали Конта розмірковувати про умови регенерації порядку. Жахи тоталітарного порядку (надто насильницької солідарності) у ХХ столітті, тобто реалізації “прогресу Просвітництва в позитивізм”, на думку Теодора Адорно і Макса Горкгайма в “Діалектиці просвітництва”, здавалося б, остаточно відсунули Утопію в безповоротне минуле. Проте на зруйновану наприкінці ХХ століття конструкцію державного соціалізму Френсіс Фукуяма відгукнувся утопією “кінця історії”, на мить задовольнивши тугу за жанром, життєздатність якого не слід применшувати.

Багатослівна, місцями темна соціологічна проза Конта не надихає сучасних дослідників культури, структури, соціальної дії. Це дивно, адже вона сповнена спостережень за сучасною йому дійсністю, а коли читаєш його інтелектуальну біографію, дивиєшся і разуючий творчій продуктивності в контексті розумових криз і лабільної нервової системи, і життєвій непрактичності, адже матеріальних або символічних благ він так і не здобув, і політичній нерозбірливості, але заразом і сприйнятливості до ледь уявлених тенденцій еволюції Модерну. Втім, скажімо, Мішель Уельбек його читав, бо у “Платформі” згадує 50-ту лекцію “Курсу” про соціальну статистику, а контівську цитату про любов бере епіграфом до однієї з частин, чим пропонує здогадуватися про спорідненість душ, здивованих порожнечею поточного життя і ладних бігти від неї в медитативну літературно-соціологічну уяву про смисл відсутнього.